

**MOLIYAVIY HISOBNING XALQARO STANDARTLARI (IFRS) BO'YICHA MOLIYAVIY
HISOBOTNI TAYYORLASHNING KONSEPTUAL ASOSLARI**

Matkuliyeva Sanabar Ismailovna,

Ma'mun universiteti NTM, Buxgalteriya hidobi va biznes
boshqaruvi kafedrası dotsenti v.b.

Saidova Marhabo

Ma'mun universiteti NTM, Iqtisodiyot yo'nalishi 3-bosqich talabasi.

Annotatsiya. Moliyaviy hisobning xalqaro standartlari (MHXS) iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida xalqaro hisob tizimi taraqqiy ettirilishida) muhim o'rin tutadi. Moliyaviy hisobotni tayyorlash uchun foydalaniladigan buxgalteriya tamoyillarini xalqaro miqyosida bir shaklga keltirish maqsadida Buxgalteriya hisobining xalqaro standartlari bo'yicha Qo'mitasi (MHXSQ) tuzilgan. Ushbu Qo'mita tomonidan Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS) ishlab chiqilib chop etilgan va hamma joylarda tadbqiq etish va rioya qilish uchun tavsiya etilgandir.

Kalit so'zlar: hisob, hisob siyosati, majburiyatlar, nomoliyaviy majburiyatlar, aktivlar, rezervlar, moliyaviy majburiyat, moliyaviy hisobot.

Аннотация. Международные стандарты финансового учета (МСФО) играют важную роль в развитии системы международного учета в условиях модернизации экономики. В целях приведения в международную форму бухгалтерских принципов, используемых для подготовки финансовой отчетности, создан Комитет по международным стандартам бухгалтерского учета

Ключевые слова: учет, учетная политика, обязательства, нефинансовые обязательства, активы, резервы, финансовые обязательства, финансовая отчетность.

Abstract. International Financial Accounting Standards (IFRS) play an important role in the development of international accounting in the context of economic modernization. An International Accounting Standards Committee (IFRS) has been established to bring the accounting principles used for the preparation of financial statements into international form. This Committee has developed and published

Keywords: accounting, accounting policy, liabilities, non-financial liabilities, assets, reserves, financial liabilities, financial statements.

Buxgalteriya hisobi ma'lum bir xo'jalik yurituvchi subyekt to'g'risida moliyaviy ma'lumotlarni aniqlash, qayta ishlash va moliyaviy hisobot shaklida faoliyat yurituvchi subyektning moliyaviy holatiga qiziquvchi foydalanuvchilarga ma'lumotni yetkazib berishni amalga oshiradigan axborot tizimdir. Buxgalteriyaning maqsadi - turli foydalanuvchilarni ma'lumotga bo'lgan ehtiyojini, ushbu ma'lumotni olish uchun eng kam sarf-xarajatlar bilan qondirishdir.

1. *Foydalanuvchilar va ularning axborotga oid talablari*

Buxgalteriya hisobi foydalanuvchilar tomonidan foydalaniladigan moliyaviy ma'lumot hajmi va tavsifi bilan bog'liq.

Ma'lumot foydalanuvchilari ikki guruhga bo'linishi mumkin:

- ✓ ichki foydalanuvchilar, ya'ni korxonada boshqaruvchilari;
- ✓ tashqi foydalanuvchilar, ya'ni korxonadan tashqaridagilar.

O'z navbatida buxgalteriya ma'lumotidan foydalanuvchilarning ushbu guruhlarini foydalanuvchilarning quyidagi turkumlariga ajratish mumkin:

- korxonada boshqaruvchilari;
- subyektdan tashqarida bo'lib, unda bevosita moliyaviy manfaatga ega bo'lganlar;
- subyekt faoliyatida bilvosita moliyaviy manfaatga ega bo'lganlar.

Subyektdan tashqarida bo'lib, unda bevosita moliyaviy manfaatga ega bo'lganlarga quyidagilar kiradi:

- mavjud va bo'lg'usi investorlar;
- mavjud va bo'lg'usi kreditorlar;
- xaridorlar.

Subyekt faoliyatida bilvosita moliyaviy manfaatga ega bo'lganlarga quyidagilar kiradi:

- Soliq organlari;
- Tartibga soluvchi organlar;
- Statistik organlar;
- Boshqa guruhlar (auditorlar, maslahatchilar, iste'molchilar guruhlari va hok.)

Moliyaviy hisobotni tayyorlash uchun foydalaniladigan buxgalteriya tamoyillarini xalqaro miqyosida bir shaklga keltirish maqsadida Buxgalteriya hisobining xalqaro standartlari bo'yicha Qo'mitasi (MHXSQ) tuzilgan. Ushbu Qo'mita tomonidan Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS) ishlab chiqilib chop etilgan va hamma joylarda tadbqiq etish va rioya qilish uchun tavsiya etilgandir.

Moliyaviy hisobotni taqdim etish kabi MHXSning asosiy maqsadiga erishish uchun quyidagilar belgilanishi kerak

- vazifalarni yechish uchun talab etiladigan moliyaviy ma'lumot;
- axborot tizimini tuzish tamoyillari;
- moliyaviy hisobot elementlari.

Moliyaviy hisobotning maqsadi moliyaviy ahvol, faoliyat natijalari va moliyaviy ahvoldagi o'zgarishlar haqida ma'lumot taqdim etishdan iboratdir. Ushbu ma'lumot keng doiradagi foydalanuvchilarga qarorlarni qabul qilish uchun zarurdir.

Moliyaviy hisobot foydalanuvchilar tomonidan qabul qilinadigan iqtisodiy qarorlar, korxonani pul mablag'lari va ularni ekvivalentlarini yaratish va ko'paytirish, shuningdek bu jarayonni barqarorligi va o'z vaqtida amalga oshirilishi imkoniyatini baholashni talab etadi. Foydalanuvchilar, korxonaning pul mablag'lari va ularni ekvivalentlarini yaratish qobiliyatini baholashi uchun, korxonaning moliyaviy ahvoli, faoliyat natijalari va moliyaviy ahvoldagi o'zgarishlarga yo'naltirilgan ma'lumotlarga ega bo'lishi kerak.

Moliyaviy ahvol to'g'risidagi ma'lumot asosan buxgalteriya balansida (hisobot shaklida) beriladi. Korxonada faoliyatining natijalari haqida ma'lumot asosan foyda va zararlar to'g'risidagi

hisobotda keltiriladi. Moliyaviy ahvoldagi o'zgarishlar moliyaviy hisobotda alohida o'rin egallagan hisobot (xususiy kapitaldagi o'zgarishlar) orqali ko'rsatiladi.

Moliyaviy hisobotning tarkibiy qismlari bir-biri bilan uzviy bog'liqdir, chunki ular bir xil operatsiyalar va hodisalarni turli jabhalarini aks ettiradi.

Moliyaviy hisobot, shuningdek, ilovalarni (tushuntirish xati), qo'shimcha materiallar va boshqa ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Masalan, balans, foyda va zarar moddalari haqida, foydalanuvchilar ehtiyojlarini qondiruvchi, qo'shimcha ma'lumotni aks ettirishi mumkin. U korxonaga ta'sir etadigan tavakkalchilik va noaniqliklarni, shuningdek balansda aks ettirilmagan har qanday resurslar va majburiyatlarni (foydali qazilmalar zahiralari kabi) yoritishi mumkin. Geografik va sanoat segmentlar va korxonaga narxlarni o'zgarishini ta'sir etish haqidagi ma'lumot ham qo'shimcha axborot sifatida berilishi mumkin.

Belgilangan vazifalarni bajarish uchun moliyaviy hisobot hisoblash tamoyili asosida tuzilishi zarur. U hisobga olish mezonlariga muvofiq daromadni qachon hisobga olish va uni qachon hisobotlarda aks ettirish kerakligini belgilaydi. Hisoblash tamoyiliga muvofiq, tovarlar sotilishidan olingan daromad, xaridor ushbu tovarlarning egasi bo'lganda, ya'ni egalik qilish huquqi bilan bog'liq bo'lgan barcha tavakkalchiliklar va mukofotlar unga o'tgan paytda hisobga olinadi. Sotuvchi o'z majburiyatlarini bajarmaguncha, daromad hisobga olinmasligi lozim.

Moliyaviy hisobot odatda korxonada faoliyat ko'rsatadi va yaqin kelajakda faoliyat ko'rsatishni davom ettiradi degan faraz asosida tuziladi. SHunday qilib, faraz qilinadiki, korxonada tugatilishi yoki o'z faoliyati ko'lamini ahamiyatli ravishda qisqartirish yoxud tugatishga oid niyati ham yo'q va bunga ehtiyoji ham yo'q. Agar bunday niyat yoki zaruriyat paydo bo'lsa, moliyaviy hisobot boshqa asosda tuzilishi va bu qo'llanilayotgan asos yoritilishi zarur.

Moliyaviy hisobotda taqdim ettirilgan ma'lumotning asosiy sifati, bu foydalanuvchilar tomonidan tushunarli bo'lishidadir. Bunda, faraz qilinadiki, foydalanuvchilar xo'jalik va iqtisodiy faoliyat sohasida, buxgalteriya hisobi sohasida yetarlicha bilimlarga ega bo'lishi, shuningdek talab qilinadigan darajada qunt bilan harakat qilish istaklari bo'lishi lozim. Biroq, murakkab savollarga taalluqli, foydalanuvchilarni iqtisodiy qarorlarni qabul qilishi uchun o'rinli bo'lgan ma'lumot, faqat ma'lum foydalanuvchilar tomonidan tushunish murakkabligi sababli chiqarib tashlanishi mumkin emas.

Foydali bo'lish uchun ma'lumot qarorlar qabul qiluvchi foydalanuvchilar uchun o'rinli bo'lishi kerak. Foydalanuvchilarni iqtisodiy qarorlariga ta'sir etib, ularga o'tib ketgan, hozirgi paytda amalga oshiriladigan va kelajakda bo'ladigan hodisalarni baholash uchun yordam beradigan yoki ularni tasdiqlaydigan yoxud avvalgi baholarni tuzatish imkoniyatini yaratgan ma'lumot *o'rinli* deb hisoblanadi.

Ma'lumotning o'rinliligiga uning tavsifi va muhimligi jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Ba'zi holatlarda faqat ma'lumot tavsifi uning o'rinliligini aniqlash uchun yetarli bo'lmaydi. Masalan, yangi segment haqidagi ma'lumot, hisobot davrida ushbu yangi segment tomonidan erishilgan natijalar muhimligidan qat'iy nazar tavakkalchilik va imkoniyatlarni baholashga o'z ta'sirini ko'rsatishi mumkin.

Foydali bo'lish uchun ma'lumot shuningdek *ishonchli* bo'lishi kerak. Ma'lumot agar unda ahamiyatli xato yoki bilib qilingan buzib ko'rsatishlar bo'lmasa, foydalanuvchilar ushbu

ma'lumotga haqqoniyat bilan taqdim etilganligiga tayanishi mumkin bo'lsa, ishonchli deb hisoblanadi.

Foydali bo'lishi uchun, ma'lumot xo'jalik yurituvchi subyektning moliyaviy ahvoli, operatsiyalar natijalari, pul mablag'lari harakati to'g'risida haqqoniy va xolis tasavvur yaratishi kerak. Shunday qilib, masalan, balans operatsiyalar va boshqa hodisalarni va ularni amalga oshirish natijasi bo'lgan, tan olish mezonlariga javob beradigan kompaniyaning aktivlari, majburiyatlari va kapitalini haqqoniy va xolis aks ettirishi kerak.

Agar hisob-kitob hujjatlarida va moliyaviy hisobotda axborot operatsiyalar va voqealarning mazmunini ishonchli darajada aks ettirsa, bunday axborot uning huquqiy shakli bilangina emas, balki mohiyati va haqiqiyliги bilan muvofiq holda hisobga olinishi va taqdim etilishi zarur. Operatsiyalar va boshqa hodisalarning mazmuni ularning huquqiy yoki belgilangan shakliga har doim ham muvofiq kelmaydi.

Moliyaviy hisobotda beriladigan axborot ishonchli bo'lishi uchun taxminlardan mustaqil bo'lishi lozim. Moliyaviy hisobot ma'lumotning tanlash va taqdim etishi bilan qarorlarni qabul qilinishiga yoki oldindan belgilangan natija yoki yakunga yetishish maqsadida fikrni shakllantirishga o'z ta'sirini ko'rsatsa u betaraf deb hisoblanishi mumkin emas.

Qarorlar qabul qilishda ehtiyotkorlik qoidasiga rioya qilish aktivlar va daromad qaytadan baholanmasligi, majburiyatlar yoki xarajatlar esa yetarlicha baholanmasligiga yo'l qo'ymaslik maqsadida noaniqlik sharoitida baho chiqarish uchun zarurdir.

Moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini ta'minlash maqsadida axborot yetarlicha to'la hajmda taqdim etilishi kerak.

Moliyaviy axborot foydali va mazmunli bo'lishi uchun, bir hisobot davridagi axborot boshqa hisobot davridagisi bilan qiyoslanadigan bo'lishi kerak. Foydalanuvchilar xo'jalik yurituvchi subyekt moliyaviy hisobotni tayyorlashda foydalanadigan hisob-kitob siyosatidan, ana shu siyosatdagi barcha o'zgarishlardan va shunday o'zgarishlarning natijalaridan xabardor bo'lishlari lozim.

Hisobot davrida bo'lgan daromadlar bilan xarajatlarning muvofiqligi shuni anglatadiki, mazkur davrda ushbu hisobot davridagi daromadlarni olishga asos bo'lgan xarajatlarga aks ettiriladi. Agar daromadlar bilan xarajatlarning o'rtasida bevosita bogliqlikni o'rnatish qiyin bo'lsa, xarajatlar biror-bir taqsimlash tizimiga muvofiq bir nechta hisobot davrlari o'rtasida taqsimlanadi. Bu, masalan, *bir necha yilga taqsimlanadigan amortizatsiya xarajatlariga* taalluqlidir.

Aktivlar va majburiyatlarning haqiqiy baholash qoidasi shundan iboratki, ularning tannarxi yoki sotib olish qiymati asosiy bahodir.

Standartlarda ko'zda tutilgan ayrim hollarda haqiqiy baho sotib olish qiymatidan farq qilishi mumkin.

Hisob siyosati bir davrdan ikkinchi davrga izchil o'tkazilib boradi deb hisoblanadi. Foydalanuvchilar xo'jalik yurituvchi subyektning moliyaviy ahvolidagi o'zgartirish tamoyilini belgilash uchun har xil hisobot davrida ularning moliyaviy hisobotlarini taqqoslash imkoniyatiga ega bo'lishlari kerak.

Hisobot axborotining asossiz darajada kechiktirilishi bilan u o'zining iqtisodiy ahamiyatini yo'qotadi. Axborotni o'z vaqtida taqdim etish uchun bitimning yoki boshqa voqeaning barcha jihatlari ma'lum bo'lgunga qadar hisobotga zarurat paydo bo'lishi mumkin, bu esa uning ishonchliligini buzadi.

Daromadlar va xarajatlar orasidagi balans sifatga oid tavsif emas, aniqrog'i tamoyil bo'yicha cheklovdir. Ma'lumotdan olinadigan naf uni olish uchun sarflangan xarajatlardan ortiq bo'lishi kerak.

Moliyaviy hisobot operatsiyalar va boshqa hodisalar natijalarini, ularni keng doiradagi umumiy belgilari va iqtisodiy tavsiflariga ko'ra toifalarga birlashtirgan holda aks ettiradi. Ushbu keng doiradagi toifalar moliyaviy hisobotning elementlari deb ataladi. Balansdagi moliyaviy ahvolni o'lchash bilan bevosita bog'liq elementlar - bu aktivlar, majburiyatlar va xususiy kapitstdir. Foyda va zararlar to'g'risidagi hisobotda faoliyat natijalarini o'lchash bilan bog'liq bo'lgan elementlari daromadlar, xarajatlar, foyda va zararlardir.

Tan olish - bu quyida keltirilgan elementlarni tan olish mezoniga javob beradigan moddalardan birini balans yoki foyda va zararlar to'g'risidagi hisobotga kiritishdir. Tan olish - moddani so'z bilan ifodalash va uning pul qiymatida aks ettirish, shuningdek ushbu summani balans hamda foyda va zararlar to'g'risidagi hisobotda aks ettirishdir.

Element ta'rifiga mos bo'lgan modda quyidagi mezonlarga rioya qilinganda tan olinishi kerak:

(a) modda bilan bog'langan har qanday kutilayotgan naf korxonadan olinishi yoki yo'qotilishi ehtimoli mavjud bo'lishi kerak,

(b) modda pul qiymatida o'lchash uchun maqbul asosga ega bo'lishi va korxonadan olinishi ahamiyatli bo'lishi kerak.

O'lchash yoki hisoblash mezonlari to'rtta miqdoriy ko'rsatkichlarga asoslanadi va tegishli tartibda hisobga olingan moddalar tushunarligi, ahamiyatligi, ishonchliligi va shuningdek, taqqoslanuvchanligi bilan farq qiladi deb faraz qilinadi:

Elementning aniqlanishi. Modda moliyaviy hisobotning elementi ta'rifiga mos kelishi lozim.

O'lchanuvchanlik. Modda aniq o'lchanishi mumkin bo'lgan mos keluvchi alomat (tavsif)ga ega.

Dolzarblik. Moddada mavjud bo'lgan ma'lumotlar foydalanuvchilar tomonidan qabul qilinadigan qarorlarga ta'sir etishga qodir.

Ishonchlilik. Moddada mavjud bo'lgan ma'lumotlar ishonchli, betarafli va tekshirish qobiliyatiga ega hisoblanadi.

Baholash - bu moliyaviy hisobotda aks ettiriladigan elementlarni pul summalarini aniqlash, tan olish va balans hamda foyda va zararlar to'g'risidagi hisobotga kiritish jarayonidir. Buning uchun baholashning muayyan usulini tanlab olish zarur.

Moliyaviy hisobotda bir qator turlicha usullardan foydalaniladi. Bu usullarga quyidagilarni kiritish mumkin:

Tarixiy qiymati. Aktivlar, ularni sotib olish vaqtida to'langan pul mablag'lari yoki ularning ekvivalentlari, yoxud ularga taklif etilgan haqqoniy qiymati bo'yicha hisobga olinadi.

Majburiyatlar qarz majburiyatining almashtirish evaziga olingan tushum summasida hisobga olinadi, ba'zi hollarda esa (masalan, foyda solig'i), ishlarni odatiy sharoitini hisobga olgan holda, ushbu majburiyatlarni qaytarish uchun kerakli bo'lgan pul mablag'lari yoki ularning ekvivalentlari summasida aks ettirilishi mumkin.

Tiklash qiymati. Aktivlar, ularni sotib olish vaqtida hozirgi paytda huddi shunga o'xshash aktiv sotib olingandagi to'lanishi kerak bo'lgan pul mablag'lari yoki ularning ekvivalentlari bo'yicha aks ettiriladi. Majburiyatlar, hozirgi paytda shu majburiyatning qaytarishi uchun talab etiladigan, pul mablag'lari va ularni ekvivalentlarini diskontlanmagan summasida aks ettiriladi.

Sotish (qoplash) qiymati. Aktivlar, ularni odatiy sharoitda sotib olishda to'lanishi zarur bo'lgan pul mablag'lari yoki ularning ekvivalentlari bo'yicha aks ettiriladi. Majburiyatlar, agar hozirgi paytda ularni qaytarishi talab etilsa, to'lanishi zarur bo'lgan pul mablag'lari va ularni ekvivalentlarini diskontlanmagan summasida aks ettiriladi.

Diskontlangan qiymat. Aktivlar, ishlarni odatiy tartibda yuritilganini taxmin qilgan taqdirda, ushbu aktiv tomonidan yaratilishi mumkin bo'lgan pul mablag'larining bo'lg'usi sof kelib tushishi diskontlangan summalarida aks ettiriladi. Majburiyatlar, ishlarni odatiy tartibda yuritilganini taxmin qilgan taqdirda ushbu majburiyatlarni qaytarish uchun zarur bo'lgan pul mablag'larining bo'lg'usi sof kamayishining diskontlangan summalarida aks ettiriladi. Moliyaviy hisobotning tayyorlashda baholash asosi sifatida korxonalar tomonidan qabul qilingan eng ko'p foydalaniladigan baho - bu **tarixiy qiymat** hisoblanadi(MHXS(IFRS)16). Odatda, u boshqa baholash asoslari bilan birgalikda ishlatiladi. Masalan, zahiralalar, odatda tannarx yoki sof sotish bahosidan eng past bahoda hisobga olinadi, bozorda aylaniladigan qimmatli qog'ozlar ularning bozor narxida, nafaqa majburiyatlari esa ularning diskontlangan qiymati bo'yicha hisobga olinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Linnik (2018), Линник М. В. Международные стандарты финансовой отчетности. – 2018.
2. МНХС (IFRS) 16 «Основные средства» Приложение №8 к приказу Министерство финансов Российской Федерации от 28.12.2015 №217н
3. Хамдамов Б. К., Очилов Ф. Ш., Алиев Ш. Интеграция Узбекистана в мировое экономическое сообщество в рамках стандартизации бухгалтерского учета на основе МСФО //Экономика и социум. – 2021. – №. 4-2 (83). – С. 591-600.
4. Мухаметов А. Б., Маткулиева С. И., Матрасулов Б. Э. УЧЕТ ЗАПАСОВ ПО МСФО //Gospodarka i Innowacje. – 2023. – Т. 36. – С. 1-9.